

מראה מקומות, שיעור מאת הג"ר מאיר קפלן שליט"א

בבא מציעא יא. - בענין קנין חצר באבידה ובעומר השכחה

נקודות שנידונו בשיעור זה:

- למה נקטה משנתנו שאם צבי שבור עבר בשדהו, דוקא אם אמר בעל השדה "זכתה לי שדי" זכתה לו? הא לעיל לענין קנין ד' אמות משמע דד' אמות של אדם קונות לו (מדין חצר) אפילו אם לא אמר כלום!
- האיך מהני חצר המשתמרת לקנות אפילו כשאינו עומד בצדה? הא כיון שאינו עומד בצדה בעל כרחו לא מהני מדין יד (דאינו סמוכה לו כידו), וגם משום שליחות לא מהני, שהרי למציאה אין בעלים שיעשה החצר שלוחו להקנותו לבעל החצר, ובעינן שלוחו של בעל הממון!
- האיך מדמה הגמ' דיני עומר השכחה לדין קנין חצר? הא בעומר השכחה מעולם הי' העומר שלו ואינו צריך לקנותה כלל! ואם שייך קנין חצר בעומר השכחה, א"כ לעולם לא משכחת שכחה, דכל שעומד בצד חצרו קנה לו חצרו אף שלא מדעתו!
- ברע"ב (במסכת פאה) מבואר שהטעם שהאומר הריני קוצר על מנת מה שאני שוכח אני נוטל יש לו שכחה הוא משום דהוה מתנה על מה שכתוב בתורה. וצ"ע, מאי ס"ד שיהני תנאי בזה, הא אי אפשר לבטל הקצירה ולעשותו כאילו לא קצר ע"י תנאו, דהרי כבר נעשה מעשה קצירה בעל כרחו ולא פגע תנאו בקצירתו כלל!

1. משנה וגמרא בבא מציעא יא., וז"ל, "משנה ראה אותן רצין אחר מציאה, אחר צבי שבור, אחר גוזלות שלא פרחו, ואמר: זכתה לי שדי - זכתה לו. היה צבי רץ כדרכו, או שהיו גוזלות מפריחין, ואמר זכתה לי שדי - לא אמר כלום.
גמרא אמר רב יהודה אמר שמואל: והוא שעומד בצד שדהו. ותקני ליה שדהו, דאמר רבי יוסי ברבי חנינא: חצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו! הני מילי בחצר המשתמרת, אבל חצר שאינה משתמרת, אי עומד בצד שדהו - אין, אי לא - לא."

ורש"י בגמ' שם ד"ה אי עומד בצד שדהו אין, וז"ל, "דעכשיו היא משתמרת על ידו."

ותוס' שם ד"ה זכתה לו, וז"ל, "נראה אע"ג דלא אמר זכתה לי דזכתה לו, כדאמר"י לעיל (דף י.) אי תקון רבנן דלקני כי לא אמר מאי הוי, ואין לומר דהתם היינו משום דנפל לו עליה דגלי בדעתיה שרוצה לקנות אבל הכא מי יימר דרוצה לקנות דאדרבה משמע לעיל דאי לא נפל קנה טפי ואע"ג דלא אמר אקני ועוד דאמר רבי יוסי בר' חנינא חצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו אלמא אע"ג דלא אמר קני, והכא נקט משום סיפא דאפילו אמר כיון דרץ כדרכו לא קני."

2. ריטב"א שם, וז"ל, "ואמר זכתה לי שדי זכתה לו שדה. תמי' מלתא, למה לי זכתה לי שדי אפי' בלאו הכי נמי כיון שחצרו של אדם קונה לו, וכדאמרין לעיל גבי ד' אמות "וכיון דתקון רבנן כי לא אמר אקני מאי הוי". ויש מתרצין דאה"נ דבלאו הכא זכי אלא משום סיפא נקטי' דבצבי רץ כדרכו ובגוזלות פורחים אע"פ דאמר תזכי לי שדי לא אמר כלום, אבל ברישא אפי' בלאו הכי זכה. ומי' לא נהירא דבגוזלות מפריחין פשיטא דאפי' אמר תזכי לי חצרי לא אמר כלום כיון דמפריחין הן והולכין להן [ו]משום הכי לא אצטרך, אלא ודאי מילתא כפשטה וכן פירש רבינו ז"ל דדוקא דאמר זכתה לי הא לא אמר הכי לא זכה והיינו טעמא דבעינן דלימא הכי דכיון דחזי דאחרים רצים אחר (המעשה) [המציאה] ואשתיק נראה דהוא לא בעי דתזכה לו חצרו ואין ספק דאי לא בעי דלא זכי ליה דאין חצרו של אדם זוכה לו על כרחו, ומשום הכי דוקא אם אמר זכתה לי הא לאו הכי לא זכתה, אבל לעיל הא מגלה בדעתיה דאיהו ניתא ל"י דלזכי שהרי הוא מחזר אחר המציא' או אחר הלקט הילכך

אמר דאפי' כי לא אמר אקני זכה כיון דתיקון רבנן ואע"ג דנפל לו עליה בעיי למימר דגלי אדעתיה דבנפילה ניחא ליה דלקני בד' אמות לא ניחא ליה דלקני ובמסקנא לא קאי הכי אלא אפי' בלאו הכי קנה וכדא"י לעיל. ויש סבורין דחצר (ש)אינה (משמרת) קונה לבעלים לעולם (אבל) [אלא] כשיאמר תזכי לי שדי וחצרי כפשטא דמתניתין, (דלעיל) [ולעיל] דאמר כי לא אמר תקני מאי הוה (הרי) [היינו] משום דנפל לו עליה וגלי אדעתיה דבעי לזכות בה, דאמר' גילוי הדעת צריך אבל בלאו הכי לא קנה ואפי' עומד בצד שדהו."

3. רמב"ם הלכות גזלה ואבדה פרק י"ז הלכה ח', וז"ל, "חצירו של אדם קונה לו שלא מדעתו ואם נפלה בה מציאה הרי היא של בעל החצר, במה דברים אמורים בחצר המשתמרת אבל בשדה וגנה וכיוצא בהן אם היה עומד בצד שדהו ואמר זכתה לי שדי זכה בה, ואם אינו עומד שם או שהיה עומד ולא אמר זכתה לי שדי כל הקודם זכה. וכן ארבע אמות של אדם שהוא עומד בצדן הרי אלו קונים לו, ואם הגיעה המציאה לתוך ארבע אמות שלו זכה בה."

ומגיד משנה שם, וז"ל, "בד"א בחצר המשתמרת אבל בשדה וכו'. משנה מפורשת, ובגמרא פירש דבעינן תרתי בחצר שאינה משתמרת, עומד בצד שדהו ושיאמר זכתה לי שדי, וכן מוכיח פשט המשנה וגמרא וכן מפורש בפירוש בירושלמי וכן פירשו רוב המפרשים ז"ל, אבל הרשב"א ז"ל חולק ואמר דכי קתני מתניי ואמר זכתה לי חצירי קנה לאו דוקא דה"ה לא אמר כיון דעומד בצד שדהו ומשום סיפא נקטה וראייתו דכיון דד' אמות דרבנן קונות אפילו לא אמר כ"ש חצירו דאורייתא כיון דעומד בצד שדהו. ולא נהירא דאלימא קנייה דד' אמות טפי מפני שהוא יכול לנטות עצמו וליטלה וכן עיקר."

4. נימוקי יוסף על הרי"ף כאן (דף ה: בדפי הרי"ף) ד"ה ראה אותם רצים כי עומד בצד שדהו אין, וז"ל, "וחצר המשתמרת דלא בעינן שיהא עומד בצד שדהו צריכא טעמא, דהא לאו משום יד הוא דמהני כמו בגט דהתם בעיי עומדת בצד חצרה כדלקמן, וגם לא מטעם שליחות כדפי' הרי"ב ב"ר ז"ל שא"א לזכות לחבירו מתורת שליחות א"כ נעשה שלוחו של בעל הממון ובמציאה ליכא בעל הממון שיהא זה שלוחו, ולא שייך למימר בחצר כדאמרינן גבי מגביה מציאה לחבירו דמיגו דזכי לנפשיה זכי נמי לחבריה. וכתב הרנב"ר ז"ל דאיכא למימר דכל שהיא משתמרת למי שהוא זכות לו כידו היא, שאף מה שבא לידי כי ניחא ליה דליקני בחצר המשתמרת הוא נותנו ויד אריכתא היא, מה שאין כן לענין גטין דכיון דלא ניחא לה דתקנה חצר המשתמרת אינה כידה שמה שהוא חובה לאדם כשהוא בידו אינו נותנו בחצר המשתמרת אדרבה מוציאו ממנה."

5. גמרא בבא מציעא יא., וז"ל, "ומנא תימרא דחצר שאינה משתמרת אי עומד בצד שדהו - אין, אי לא - לא, דתניא: היה עומד בעיר ואומר יודע אני שעומר שיש לי בשדה פועלים שכחוהו, לא יהא שכחה, יכול לא יהא שכחה - תלמוד לומר (דברים כ"ד) ושכחת עמר בשדה בשדה ושכחת, ולא בעיר. הא גופא קשיא: אמרת יכול לא יהא שכחה - אלמא הוי שכחה, ונסיב לה תלמודא בשדה ושכחת ולא בעיר, אלמא לא הוי שכחה! אלא לאו הכי קאמר: בשדה, שכוח מעיקרו - הוי שכחה, זכור ולבסוף שכוח - אין שכחה, מאי טעמא, דכיון דקאי גבה - הויא ליה חצרו, וזכתה ליה, אבל בעיר, אפילו זכור ולבסוף שכוח - הויא שכחה, מאי טעמא - דליתיה גביה דלזכי ליה."

ורש"י שם, וז"ל, "עומר שיש לי בשדה. שהנחתיו שם מדעתי וסמכתי על הפועלים שיביאוהו ופועלים שכחוהו.

אלא לאו הכי קאמר בשדה שכוח מעיקרו כו'. בעוד האיש בשדה עומר השכוח מעיקרו ששכחו הוא תחילה לפועל הוי שכחה אבל זכור שהניחו שם מדעתו ולבסוף שכחו על ידי פועלים לא הוי שכחה.

אבל בעיר. משנכנס לעיר אפילו זכור ולבסוף שכח הוי שכחה דליתיה גביה כו', והכי קא נסיב ליה תנא לתלמודיה יכול לא יהא שכחה ת"ל בשדה ושכחת בעודך בשדה הוא דבעינן דשכחתיה אתה ולא בעיר לא בעינן ושכחת שאף שכחת פועלים עושה אותה שכחה."

6. תוספות רבי עקיבא איגר פאה פרק ה' אות נ"ז, וז"ל, "ולא שכחו. שקאי גביה ואף אם שכחו אח"כ לא הוה שכחה כיון דבשעה ששכחוהו פועלים היה מתחיל שמה השכחה עדיין היה זכור לבעה"ב באותו שעה זכתה לו שדהו ובעי שהיה שכחת בעה"ב קדם שכחת פועלים, דבשעה שהתחיל לחול עליו שם שכחה לא זכתה לו שדהו, כך מבואר בסוגיא דפ"ק דב"מ. ומה שסיים הרע"ב דאם בעה"ב בעיר הוה שכחה אע"ג דלא שכחו בעה"ב, משמע דשכחת פועלים הוה שכחה, אבל ל' הסוגיה לא משמע כן דאמרינן שם אבל בעיר אפילו זכור ולבסוף שכוח הוה שכוח, משמע דבעינן עכ"פ סוף שכוח להבעה"ב, וכ"כ להדיא בש"מ שם בשם הר"ן ומהר"י אבוהב ושאר פוסקים כולם וכן ברמב"ם העתיק לישנא דהש"ס הנ"ל, ודלא כהפרי חדש בסמ"ח שכתב בפשטות דבעיר אפילו לא שכחו בעה"ב לבסוף הוה שכחה והא דנקיט בסוגיא ולבסוף שכוח לרבנותא דבשדה אפילו זה לא מהני, ואשתמטתיה כל הפוסקים הנ"ל."

7. גמרא סוטה מה., וז"ל, "עומר שהחזיק בו להוליכו לעיר, והניחו על גבי חבירו ושכחו - התחתון שכחה, והעליון אינו שכחה; רבי שמעון בן יהודה אומר משום רבי שמעון: שניהם אינן שכחה, התחתון - מפני שהוא טמון, והעליון - מפני שהוא צף; עד כאן לא פליגי אלא בתחתון, אבל בעליון - דברי הכל לא הוה שכחה. שאני התם, כיון דאחזיק ביה זכה ביה."

ורש"י שם ד"ה זכה ביה, וז"ל, "ותו לא הוה שכחה, דבעינן שכוח מעיקרו כדאמר בבבא מציעא בפרק קמא (דף יא.)."

8. תוס' בבא מציעא יא. ד"ה זכור ולבסוף שכוח, וז"ל, "פירוש זכור בשעה שהשכחה מתחלת שכבר שכחוהו פועלים ולבסוף שכח גם הוא, ושכוח מעיקרו הוה כששכחו הפועלים שכח גם הוא, אבל מה שהוא זכור בשעה שהפועלים זוכרין אין זה זכור ולבסוף שכוח דאלי"כ לא תמצא שכחה לעולם דכששדהו מלאה עומרין יאמר יזכה לי שדי."

מכאן נראה לי דשדה שאינה משתמרת אינה קונה לו למציאה שאינו יודע בה אפילו עומד בתוכה, דכיון דשדה זו מצד עצמה אינה משתמרת אף מפני שעומד בתוכה אינה משתמרת למה שאינו יודע שהוא בה הילכך כל שקדמה שכחת בעל השדה לשכחת פועלים אי אפשר שתזכה לו שדהו כיון שלא היה יודע בה וכמו שכתבתי במשנתנו. עד כאן.

ואם תאמר לפי שיטתו ז"ל דכתב במשנתנו דוקא באומר זכתה לי שדי אבל אם לא אמר לא זכה [ואם כן] למאי נפקא מינה, אם לא אמר זכתה לי שדי לא זכה אפילו שיודע שיש בתוכה מציאה, ואי בשאמר זכתה לי שדי זכה בה אף על גב דלא ידע דהא מן הספק אמר זכתה לי שדי וכיון שיש בתוכה מציאה ודאי קנה, ובשלמא לשיטת התוספות ניחא. ויש לומר דעד כאן לא אמרינן דבעינן שיאמר זכתה לי שדי אלא במציאה המתגלגלת, אבל במציאה שאינה מתגלגלת כגון ארנקי או עומר השכחה מודה הוא ז"ל דאפילו לא אמר כלום זכתה לו שדהו. מורי הרב נר"ו."

9. שיטה מקובצת שם בשם הר"ן, וז"ל,

"ווא"ת א"כ דכל שבעל הבית זכור ועומד בשדה זכתה לו שדהו, עקרת תורת שכחה כל שבעל השדה עמד בה מתחילה שהרי מתחילה לא היתה כאן שכחה וזכתה לו שדהו, יש לומר דכל שלא היתה כאן שכחה כלל לא שכחת בעל השדה ולא שכחת פועלים אי אפשר שתזכה לו שדהו ואפילו באומר תקנה לי שדי דהא ממונו הוא ורחמנא אפקריה לכשישכחנו אבל הכא כיון ששכחוהו פועלים כבר נכנס לכלל שכחה דלעולם אינה שכחה עד שישכחוהו בעל השדה ופועלים כדאיתא במסכת פאה פרק ו' וכיון שנכנס לכלל שכחה הרי הוא כאלו יצא מרשותו של בעל השדה ועניים לא זכו לפי שעדיין לא נגמרה שכחה זו עד שישכח בעל השדה, ולפיכך כשעומד בצד שדהו זכתה לו שדהו כזוכה מן ההפקר.

וקשה לי אם כן בשדה שכוח מעיקרו דהוה שכחה היכי משכחת לה שכיון שקדמה שכחת בעל השדה לשכחת פועלים משישכח בעל השדה בא לכלל שכחה ולא נגמרה עד שישכחוהו פועלים וביני ביני זכתה לו שדהו דהא איתיה גביה. אלא

10. משנה פאה פרק ו' משנה י"א, וז"ל, "אם אמר הרי אני קוצר על מנת מה שאני שוכח אני אטול יש לו שכחה."

וברע"ב שם ד"ה על מנת מה שאני שוכח אני נוטל יש לו שכחה, וז"ל, "דמתנה על מה שכתוב בתורה ותנאו בטל."

ותוספות רבי עקיבא איגר שם אות ס"ט, וז"ל, "קשה לי דמה צורך לזה, לו יהיה דבעלמא תנאו קיים הא תנאי שיידך רק שעושה המעשה על תנאי שבאם לא יתקיים התנאי לא יתקיים המעשה, כמו מקדש ומגרש ומוכר על תנאי. אבל הכא עם מי מתנה ומה שיידך לתלות קצירה על תנאי, דאיך שיידך לומר דאם לא יתקיים התנאי לא יהיה הקצירה קצירה, וצ"ע."

11. רמב"ם הלכות מתנות עניים פרק ה הלכה א', כ"ב, כ"ג, וז"ל, א"העומר ששכחוהו פועלים ולא שכחו בעל השדה, שכחו בעל השדה ולא שכחוהו פועלים, שכחוהו אלו ואלו והיו שם אחרים עוברין ורואין אותן בעת ששכחוהו, אינה שכחה עד שישכחוהו כל אדם, ואפילו עומר הטמון אם נשכח הרי זה שכחה.

כב השוכח אילן בין האילנות אפילו היה בו כמה סאין פירות או ששכח שני אילנות הרי הן שכחה, שלשה אינן שכחה.

כג במה דברים אמורים באילן שאינו ידוע ומפורסם במקום, כגון שהיה עומד בצד הגת או בצד הפרצה, או במעשיו, כגון שהיה עושה זיתים הרבה, או בשמו, כגון שהיה לו שם ידוע כגון זית הנטופה בין הזיתים שהוא נוטף שמן הרבה או השפכני או הבישני, אבל אם היה בו אחד משלשה דברים אלו אינו שכחה, שנאמר ושכחת עומר בשדה עומר שאתה שוכחו לעולם ואין אתה יודע בו אלא אם תשוב ותראהו, יצא זה שאתה זוכרו לאחר זמן ואע"פ שלא תפגע בו מפני שהוא ידוע ומפורסם.